

MONIKA AGOPSOWICZ

FUNDACJA KULTURY I DZIEDZICTWA ORMIAN POLSKICH, WARSZAWA

*POMNIKI DZIEJOWE ORMIAN POLSKICH –
NOWA SERIA ŹRÓDŁOWA
DOTYCZĄCA SPOŁECZNOŚCI ORMIAŃSKIEJ W POLSCE*

Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich podjęła realizację nowego projektu pod tytułem *Pomniki dziejowe Ormian polskich*. Jest to efekt przystąpienia do konkursu w ramach programu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą Narodowy Program Rozwoju Humanistyki – moduł Uniwersalia 2.2 (nr 0433/NPRH5/H22/84/2017). Projekt rozpoczęty został we wrześniu 2017 roku i kontynuowany będzie przez pięć lat, czyli do 2022 roku, pod kierownictwem prof. Krzysztofa Stopki. W składzie zespołu badawczego, któremu powierzono realizację zadania, znaleźli się ponadto: Monika Agopsowicz, Armen Artwich, dr Andrzej Gliński, dr Tomasz Krzyżowski, dr Marcin Majewski, Hripsime Mamikonyan, dr Tatevik Sargsyan, prof. dr hab. Edward Tryjarski, dr Franciszek Wasyl i dr hab. Andrzej A. Zięba.

Źródła do dziejów Ormian polskich zostały wytworzone w kilku, oprócz polskiego, językach: grabarze (starormiański), etnolekcie ormiańsko-kipczackim (kipczacki spisany z użyciem alfabetu ormiańskiego), ormiańskim i łacińskim, przy czym dwa pierwsze języki są znane bardzo ograniczonej liczbie badaczy i dlatego źródła w nich spisane w zasadzie nie funkcjonują w historiografii polskiej. Wybrane do zamieszczenia w planowanej serii teksty dotyczą okresu od połowy XIV do XVIII wieku, a w tomie ostatnim nawet do początku XXI wieku. Nie tylko przybliżają one dzieje tej grupy etnicznej w Polsce, ale też zawierają istotne informacje o przeszłości kultury i społeczeństwa polskiego. Udostępnienie wybranych źródeł w języku polskim wraz z krytycznym aparatem umożliwi rozwój badań nad historią Lwowa i województw południowo-wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, dziejów Kościołów, relacji międzyreligijnych i między-

etnicznych na tym obszarze, horyzontów geograficznych kultury polskiej, ukaże mniejszościową (ormiańską) perspektywę postrzegania wydarzeń politycznych w państwie polsko-litewskim. Projekt dostarczy też nowego zasobu źródłowego do różnych aspektów dziejów Polski od XIV do XVIII wieku.

Celem projektu jest edycja sześciu tomów źródeł do dziejów Ormian polskich w wymienionych ramach czasowych. Będą to:

Tom 1 – *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim* w opracowaniu Edwarda Tryjarskiego.

Źródło to dostarcza wiele cennego materiału na temat systemu prawnego i administracji gminy ormiańskiej we Lwowie, jej życia codziennego, relacji z polskimi, żydowskimi i ruskimi sąsiadami, a także dziejów Kościoła ormiańskiego. W chwili ukazania się tej informacji wolumin ten już ukazał się drukiem (Kra-ków 2017) wraz z dołączoną płytą CD zawierającą faksymile rękopisu nr 446 z Biblioteki Klasztoru Ojców Mechitarystów w Wiedniu, będącego podstawą wydania źródła. Publikacja liczy 791 stron i poza wstępem zawiera transkrypcję oryginalnego tekstu oraz jego tłumaczenie na język polski. Warto w tym miejscu wspomnieć, że w 2010 roku prof. Edward Tryjarski wydał zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1625-1630 nakładem Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego i Polskiej Akademii Umiejętności.

Tom 2 – *Metryka katedry ormiańskiej we Lwowie za lata 1635-1732 oraz Zbiórki pieniężne gminy Ormian lwowskich za lata 1598-1637*.

Również te dwa źródła spisane zostały w języku kipczackim, przy czym metryka zawiera także teksty łacińskie i polskie. Publikacja, planowana na rok 2019, zawierać będzie transkrypcję, tłumaczenie na język polski, komentarz, indeksy nazw osobowych i miejscowych oraz faksymile dwóch rękopisów z Biblioteki Klasztoru Ojców Mechitarystów w Wiedniu stanowiące podstawę edycji. Jej autorami są Krzysztof Stopka i Marcin Majewski, którzy też przełożyli części spisane w językach niepolskich, tj. kipczackim (Stopka) i łacińskim (Majewski). Pierwsza zachowana księga metrykalna Ormian polskich dostarcza cennych danych genealogicznych i demograficznych. Spis zbiorów pieniężnych ilustruje natomiast zobowiązania pieniężne świadczone przez poszczególnych członków gminy na rzecz miasta i państwa, co pozwoli badaczom oszacować wielkość populacji ormiańskiej we Lwowie i jej zamożność.

Tom 3 – *Zapiski podróże Symeona Lehacego*

Tłumaczenie z języka ormiańskiego na język polski, komentarz, indeks osób i miejscowości tego tomu przygotowuje Hripsime Mamikonyan. Będzie to pierwsza pełna edycja cennego dzieła polskiego Ormianina z około 1636 roku, które stanowi ważny pomnik literatury ormiańskiej XVII wieku.

Tom 4 – *Chronologia, czyli roczniki kościelne, spisane przez Stepana Roszkę*

Tłumaczenie z języka ormiańskiego na język polski dzieła wybitnego ormiańsko-polskiego intelektualisty, działającego w pierwszej połowie XVIII wieku, przygotowuje zespół tłumaczy. I ten tom zawierać będzie aparat krytyczny: objaśnienia, komentarze oraz indeksy.

Tom 5 – *Podróż do Polski i innych krajów, w których żyją wygnańcy z miasta Ani autorstwa Minasa Bżyszkianca*

Autor tego tomu był członkiem zakonu mechitarystów, znanym ormiańskim historykiem i edytorem źródeł historycznych. W 1830 roku wydał zapiski z ekspedycji badawczej, której głównym celem było rozpoznanie stanu zachowania materiałów historycznych dotyczących Ormian polskich. Praca ta sama w sobie ma dziś wartość źródłową. Jej krytyczną edycję w tłumaczeniu z języka ormiańskiego przygotowuje Tatevik E. Sargsyan.

Tom 6 – *Nowy Aliszán*

Tom ten zawierać ma zbiór drobniejszych źródeł, a jego tytuł nawiązuje do pracy XIX-wiecznego mechitarysty Ghewonda Aliszana, który pierwszy podjął trud ich odszukania i edycji (*Roczniki Ormian Polski i Rumunii z przydatkiem najstarszych źródeł*, 1896). Znane mu dokumenty w grzeczności zostaną ponownie wydane na podstawie oryginalnych źródeł, opatrzone komentarzem oraz uzupełnione o nieznane temu autorowi źródła, powstałe od połowy wieku XIV do początków XXI.

Edycji wszystkich powyżej wymienionych tomów w formie książkowej i cyfrowej podjęło się, doświadczone w tym względzie, wydawnictwo Księgarnia Akademicka z Krakowa.

Wspólna praca nad edycją źródeł oraz spotkania zespołu edytorskiego przyczyniają się do jego konsolidacji w badaniach nad Ormianami polskimi, co wymaga opanowania trudnych i unikatowych sprawności warsztatowych. W pierwszym z dotychczasowych spotkań zespołu, we wrześniu 2017 roku w Warszawie, uczestniczył jako konsultant prof. Claude Mutaflan z Paryża. W drugim, w lutym 2018 roku w Krakowie, udział wzięli także inni historycy pracujący nad sprawami ormiańskimi: Jakub Ber (Warszawa), Piotr Kondraciuk (Zamość), Jakub Kopczyński (Warszawa), Marcin Marynowski (Przemyśl), Jakub Osiecki (Kraków) oraz Maksym Potapenko (Niżyn). Spotkaniu towarzyszył otwarty dla publiczności odczyt prof. Andrzeja Pisowicza o perskiej Armenii i klasztorze św. Tadeusza Apostoła, którego arcybiskup Zachariasz był pierwszym znanym z imienia Ormianinem odwiedzającym Polskę (1354). W połowie października 2018 roku odbyło się kolejne spotkanie zespołu badawczego, w ramach którego wykład wygłosił irańsko-amerykański armenolog ormiańskiego pochodzenia, George A. Bournoutian, *senior professor* na Wydziale Historii Iona College w Nowym Jorku. Na zakończenie projektu planowana jest międzynarodowa konferencja dla

upowszechnienia jego wyników. Poświęcona ona będzie dyskusji nad zagadnieniami wiedzy o źródłach do dziejów Ormian polskich, problematyce ich przechowywania, katalogowania, udostępniania i konserwacji.

W ramach projektu pozyskano już ponad kilkanaście tysięcy skanów stron oryginałów, w tym głównie z bibliotek klasztorów mechitarystów w Wiedniu (Małgorzata Malkiewicz i Władysław Deńca) i Wenecji (Hripsime Mamikonyan, Krzysztof Stopka i Armen Artwich) oraz bibliotek i archiwów lwowskich (Franciszek Wasyl). W planach jest pozyskiwanie dalszych kopii źródeł m.in. z archiwów w Paryżu, Kijowie, Wrocławiu, Warszawie i Krakowie.

Na ukończeniu są prace prowadzone przez Andrzeja Glińskiego nad indeksacją źródeł do dziejów gminy ormiańskiej we Lwowie, w tym cennego rękopisu pt. „Protokoł testamentow, krorąkuw, pierścieni poświęcenia y innych spraw duchownych natiey ormień[skiej] lwowskiey w residentiey ślachtetnych ichmm. pp. sędziow teyże natiey odprawuiących się ab Anno D[omi]ni 1702 ad 1728” (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. 1731 II). W planach jest indeksowanie innych ksiąg, a proces ten współgra z indeksowaniem ksiąg metrykalnych, spisów kleru ormiańskokatolickiego i cmentarzy dostępnym (do tej pory jest to 15 570 rekordów) w wyszukiwarce <http://www.archiwum.ormianie.pl/ksiegi.php>.

Dla potrzeb projektu została stworzona, stale rozbudowywana, dostępna on-line dla członków zespołu baza źródeł do badań nad społecznością Ormian w Polsce zawierająca: lata, które dane źródło obejmuje; miejsce, którego dotyczy; typ źródła (np. akta sądu, akta brackie, księgi metrykalne, dokumenty królewskie, bulle itp.); tytuł, autora, język i liczbę kart źródła; archiwum, w którym źródło się znajduje wraz z sygnaturą; miejsce dostępnej kopii cyfrowej (także linki do źródeł on-line), uwagi użytkowników bazy, czyli członków zespołu badawczego. Baza, która zawiera już ponad 700 źródeł, może być sortowana według wszystkich wymienionych kategorii, co znakomicie usprawnia pracę, a więc pozwala wyszukać źródła w porządku np. chronologicznym, według miejsc, typów źródeł, archiwów, sygnatur itp. Członkowie zespołu tworzą także wspólnie bibliografię przedmiotu.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Biblioteka Klasztoru Mechitarystów w Wiedniu: sygn. 266 (Chronologia, czyli roczniki kościelne, spisane przez Stepana Roszkę)

Biblioteka Narodowa w Warszawie: sygn. 12673 I (Notatki podrózne Symeona Lehacego)

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu: sygn. 1731/II, Protokoł testamentow, krorąkuw, pierścieni, poświęcenia y innych spraw duchownych natiey ormień[skiej] lwowskiey w residentiey ślachtetnych ichmm. pp. sędziow teyże natiey odprawuiących się ab Anno D[omi]ni 1702 ad 1728

Źródła drukowane

[Aliszan], Ալիշան Ղ., Կամենից. Տարեգիրք հայոց Լեհաստանի և Ռուսենիոյ հաւաստչեայ յաւելուածովք, Վենետիկ 1896

[Bzyszkianc] Բժշկեանց Ս., Ճանապարհորդութիւն ի Լեհաստան և յայլ կողմանս բնակեալս ի հայկազանց սերելոց ի նախնեաց Անի քաղաքին, Վենետիկ 1830

Tryjarski E., *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1625-1630 w języku ormiańsko-kipczackim*, Kraków 2010

Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim w opracowaniu Edwarda Tryjarskiego, Kraków 2018

Netografia

<http://www.archiwum.ormianie.pl/ksiegi.php>

Մոնիկա Ագոպսովիչ, „Լեհահայերի պատմական հուշարձանները” - Լեհաստանի հայ համայնքին վերաբերող նոր աղբյուրների շարք
«Լեհահայերի պատմական հուշարձանները» հնգամյա հետազոտական նախագիծը ֆինանսավորված Գիտության և բարձրագույն կրթության նախարարության «Հումանիզմի զարգացման ազգային ծրագրի» շրջանակներում, իրականացվում է Լեհահայերի մշակույթի և ժառանգության հիմնադրամի կողմից Կշիշտոֆ Ստոպկայի ղեկավարությամբ: Նախագծին մասնակցում են Մոնիկա Ագոպսովիչ, Արմեն Արտվիխը, Անջել Գլինսկին, Տոմաշ Կոթովսկի, Մարչին Մասևսկի, Հռիփսիմե Մամիկոնյան, Տաթևիկ Մարգարյան, Նունե Սրապյան, Էդվա րո Տրիյ արսկի, Ֆրանչիշեկ Վասիլ և Անջել Զիեմբան: Նախագծի նպատակն է խմբագրել XIV-XVIIIդդ. լեհահայերի պատմության աղբյուրները ղփչաղերեն, հայերեն և լատիներեն լեզուներից լեհերեն թարգմանությամբ: Առաջին հատորը ներառում է «1564-1608թթ. Լվովի հայերի հոգևոր դատարանի արձանագրությունները», «Լվովի հայկական եկեղեցու և 1635-1732թթ. մկրտությունների մա տյանը» և «1598 -1637թթ. Լվովի հայկական համայնքի դրամահավաքների ցուցակը»: Երկրորդ հատորը պարունակելու է Միմեոն Լեհացու «Ուղևորությունը», երրորդը նվիրված է Ստեփանոս Ռոշկայի «Ժամանակագրություն կամ տարեկանք եկեղեցականք» աշխատությանը, չորրորդ հատորը բաղկացած է Մինաս Բժշկյանի «Ճանապարհորդություն դեպի Լեհաստան և այլ երկրներ, ուր բնակվում են Անի քաղաքից գաղթած հայեր» («Ճանապարհորդութիւն ի Լեհաստան եւ յայլ կողմանս բնակեալս ի Հայկազանց սիրելոց ի նախնեաց Անի քաղաքին»): Հինգերորդ հատորը՝ «Նոր Ալիշան» վերնագրով, 1896թ. Ղևոնդ Ալիշանի կողմից հրատարակված աղբյուրների հավաքածու ի, միևնույն ժամանակ Ալիշանին անհայտ բազմաթիվ փաստաթղթերի քննադատական հրատարակումն է լինելու:

Բանալի բառեր՝ Լեհահայեր, աղբյուրների հրատարակում

Monika Agopsowicz, „*Historical Memorials of Polish Armenians*” – a New Source Edition Series about Armenian Community in Poland

A five-year-long research and editing project “Historical Memorials of Polish Armenians”, funded from “The National Programme for Development of Research in Humanities” of the Ministry of Education in Poland has been led by the Foundation of Culture and Heritage of Polish Armenians and headed by Krzysztof Stopka. Other people involved in the project are: Monika Agopsowicz, Armen Artwich, Andrzej Gliński, Tomasz Krzyżowski, Marcin Łukasz Majewski, Hripsime Mamikonyan, Tatevik Sargsyan, Edward Tryjarski, Franciszek Wasyl and Andrzej A. Zięba. The aim of the project is to edit and publish the sources contributive to the history of Armenians in Poland between the 14th and 18th centuries. The historical sources are to be translated from Kipchak, Armenian and Latin into Polish. Volumes 1 and 2 comprise of: *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608* (Records from the Spiritual Court of Lwów’s Armenians between 1564-1608), *Metryka katedry ormiańskiej we Lwowie za lata 1635-1732* (Lwów Cathedral Baptism Records from 1635-1732) and *Zbiórki pieniężne gminy Ormian lwowskich za lata 1598-1637* (Tax Collections of the Armenian Community in Lwów from 1598-1637); volume 3 is to include *Travel Notes* by Simeon Lehatsi (in Armenian), volume 4 is to include *Chronology, or church yearbooks* by Stepanos Roshka; volume 5 is to include a translation of *A Journey to Poland and other countries where exiles from Ani live* by Minas Bzhyshkyan. Volume 6 *Nowy Aliszan* (New Alishan) references the historical sources collection published in 1896 by Ghewond Alishan, however, volume 6 is a new critical edition with many documents of which Alishan was unaware.

Keywords: Polish Armenians, historical source edition